

**ДО ПИТАННЯ ПРО ДИСКУРСИВНУ НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ
КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОБЛЕМ ПРАВОВОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ**

Широков Володимир Анатолійович

*академік Національної академії наук України,
доктор технічних наук,
директор
Українського мовно-інформаційного фонду
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Шевченко Лариса Леонідівна

*доктор філологічних наук, завідувач відділу лінгвістики
Українського мовно-інформаційного фонду
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Шевченко Ігор Вікторович

*кандидат технічних наук, провідний науковий співробітник
Українського мовно-інформаційного фонду
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Надутенко Максим Вікторович

*кандидат технічних наук, завідувач відділу інформатики
Українського мовно-інформаційного фонду
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Ющенко Світлана Сергіївна

*науковий співробітник
Українського мовно-інформаційного фонду
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Протягом березня 2023 року за участі фахівців Українського мовно-інформаційного фонду НАН України та за ініціативою Консультативної місії Європейського Союзу (КМЕС) в Україні було здійснено логіко-лінгвістичну експертну оцінку проектів Концепції

розвитку кримінального законодавства України та нового Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 року, далі – проєкт ККУ)¹. Зазначена експертиза виконувалася з метою дослідження мовної, змістовної та логічної коректності цих документів; презентовано шляхи підвищення логіко-лінгвістичної коректності документів². Вказані документи були розроблені робочою групою з питань розвитку кримінального права, створеною на виконання Указу Президента України від 7 серпня 2019 р. № 584/2019 «Питання Комісії з питань правової реформи».

В процесі виконання експертної роботи, яка виявилася досить значною за обсягом, у авторів сформувалося стійке уявлення про певні інформаційно-лінгвістичні проблеми, що побутують в українській правотворчій системі та потребують розв'язання з метою створення ефективного та прозорого сектора цивільної безпеки в Україні.

Так, лінгвістична експертиза нормативно-правових актів (НПА) загалом виходить із фундаментального факту, що всі без винятку НПА створюються та функціонують як природномовні об'єкти. Отже, їх лінгвістична експертиза повинна охоплювати всі структурно-субстанційні рівні мовної системи (фонетичний, граматичний, семантичний, лінгвопрагматичний, логічний, когнітивний, комунікативний та ін.). Зрозуміло, що це стосується, передусім, НПА вищого рівня (законів та кодифікованих актів), які, виступаючи регуляторами певних суспільних відносин, виконують й вагомі системотвірні функції у правовій сфері.

Зазначене повною мірою стосується Кримінального кодексу України, який посідає особливе місце в системі кримінального законодавства і правовій системі України в цілому. Це місце, на думку авторів, детерміновано роллю та значенням такої форми суспільної свідомості, якою є *«право»*, й вагомістю кримінології та криміналістики для унормування широкого кола суспільних відносин й забезпечення суспільного порядку. Адже від якості ККУ залежить кримінально-правова безпека держави, яку розуміємо як стан суспільства, що забезпечується саме кримінально-правовими засобами. Зважаючи на особливості розвитку й перебігу сучасних європейських та світових процесів, де роль України останнім часом різко актуалізувалася, очевидно, що і кримінально-правова сфера нашої держави стала

¹ EUAM Ukraine. (30.01.2023). Текст проєкту нового Кримінального кодексу України [Press release]. <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-stanom-na-30-01-2023.pdf>.

² ULIF NASU. (22.03.2023). Експертна логіко-лінгвістична оцінка положень проєкту Кримінального кодексу України (нова редакція (30.01.2023): мовна форма, структура та зміст [Press release]. <https://www.ulif.org.ua/iekspierna-loghiko-linghivistichna-otsinka-polozhien-proiektu-kriminal-nogho-kodieksu-ukrayini-nova>.

об'єктом більшої ніж раніше уваги з боку світової спільноти. Зазначене, на думку авторів, вимагає більш прискіпливого аналізу експертним співтовариством.

У процесі роботи над експертизою проєкту нового ККУ (а перед тим – над лінгвістичною експертизою проєкту Закону України «Про правотворчу діяльність») автори, керуючись вищевикладеними міркуваннями, дійшли висновку щодо існування певних системних вад в організації вітчизняного законотворчого механізму. Однією з них, можливо, найбільш системно вагомою, вважаємо недооцінку (а то й недостатнє розуміння) суб'єктами законотворчого процесу інформаційної, а точніше – мовно-інформаційної природи нормативно-правової бази.

Наприклад, можемо цілком однозначно стверджувати, що суб'єкти право– та нормотворчості не володіють науковим поняттям складності – фундаментального інформаційного за своїм походженням концепта і, отже, не усвідомлюють належною мірою чинників і механізмів системного ускладнення правової системи, а також негативних наслідків, до яких воно може призвести. Теорія свідчить – і це підтверджує практика, що останнє веде до наростання в системі хаотичних явищ, здатних спричинити кризи. До того ж інформаційні за своєю сутністю процеси ускладнення і хаотизації відбуваються безперервно, та ще й у прогресуючому темпі³. Проте жодних рефлексій на цю тему з боку керманічів правотворчого процесу авторами помічено не було.

Проявів, прикладів і окремих елементів хаотичних явищ у нормативно-правовій сфері загалом виявлено чимало. Але проблема в тому, що в своїй переважній більшості вони мають нелокальний характер, так що не можна вказати конкретне місце, де вони зосереджені, щоб ужити до них «рішучих заходів». Наведемо лише один приклад. При аналізі авторами тексту ККУ в ньому було виявлено 858 змістово навантажених лексико-семантичних конструкцій⁴, які відіграють важливі смислові ролі, внаслідок чого їх було кваліфіковано як концепти кримінально-правової сфери. При цьому, більша їх частина не має дефініцій в тексті ККУ, а ті, що й були наведені, в багатьох випадках є незадовільними. Автори свідомі того, що жанр Кримінального кодексу не дозволяє розмістити в ньому такий великий масив семантичної інформації як сума всіх розлогіх дефініцій досить складних понять, адже загальний обсяг документа при цьому зростає, як мінімум, на

³ Про фундаментальну роль концепту «складність» у Світобудові й, у тому числі, в сучасному Світовому Порядку див. працю: Shyrov V. A. The «Corona» crisis and the «Dark Matter» of dollar. (2022). *Біоніка інтелекту*, 1(98), 3-18. DOI 10.30837/bi.2022. 1(98).0.

⁴ CIT POLYHEDRON (15.03.2023) Проєкт Кримінального кодексу України: <https://shards.ulif.org.ua/search-prism/?sharedgraph=640f513e884cc&view=prismsearch>

порядок. Але в такому разі залишається невідомим, звідки цю важливу семантичну інформацію брати взагалі і чи буде вона в інших джерелах: а) достатньо авторитетною; б) семантично релевантною до контекстів саме аналізованого тексту ККУ. Не є зрозумілим також, який смисл за таких умов матиме задекларована в ККУ «презумпція знання»⁵.

Насправді, формування змістового та смислового рівнів складних і семантично неоднорідних текстів, якими є кодифіковані акти, повинно відбуватися в рамках єдиної поняттєвої картини світу, що послуговується єдиним концептуальним апаратом. Відсутність дефініцій або хоча б пояснень щодо розмитих, з нечіткими межами значень, понять⁶ дозволяє кваліфікувати текст проекту нового ККУ (який, ми в цьому не сумніваємося, буде прийнятий) як *дискурсивно невизначений*. Причому цей факт навіть не можна «інкримінувати» його авторам, адже в юридичних науках досі немає єдиного рішення для багатьох питань, зокрема, класифікаційних.

Цим, зокрема зумовлюється й принципова неможливість послідовного розмежування злочинів і проступків у більш або менш чіткій логіці, адже в реальній дійсності ці види кримінальних правопорушень нерідко функціонують як суперпозиція відповідних семантичних станів, що потребує застосування лінгво-концептуального апарату, який значно відрізняється від традиційного⁷. Адже відомо, що на основі нечітких понять у процесі логічного виведення зазвичай одержуються лише нечіткі результати. Фактично це означає правову невизначеність, за якої будь-яке рішення суду може вважатися законним. Зі свого боку, такий правозастосовний модус створюватиме завади притягненню до відповідальності, що завжди має наслідком погіршення криміногенної обстановки й загрозу кримінально-правовій безпеці.

У підсумку зазначимо, що оскільки вказані ефекти є мовно-інформаційними, то й розв'язання проблем, викликаних їх дією, неможливо без застосування сучасних інформаційно-лінгвістичних технологій. До цього ж спонукає й спрямованість сучасної ІТ-галузі на розроблення та впровадження методів штучного інтелекту – головна на сьогодні тенденція, що, власне, й визначає статус ІТ-технології саме як інтелектуальний. Ми всі є свідками запеклої конкурентної боротьби між

⁵ Див. Стаття 1.1.3. Презумпція знання та стабільність Кримінального кодексу.

⁶ Приклади з проекту ККУ: *чужа енергія; умови, в яких перебуває постраждала особа; добровільне вживання психоактивних речовин; агресивна поведінка; напад; захисний засіб, що вражає автономно; тварина, що належить до хребетних; нацькування; виснаження природного ресурсу; добровільна згода; необережність; втручання в роботу; звичаї, подібні до рабства; економічне насильство; експлуатація людини; заборонений час на інші.*

⁷ Широков, В. А., Шевченко Л.Л., Шевченко І.В., Надутенко, М. В., та ін. (2018). *Лінгвістично-інформаційні студії* (Т. 1). Український мовно-інформаційний фонд НАН України.

IT-гігантами (Ілон Маск, Google, Microsoft,...) за першість на ринку цифрових інтелектуальних послуг, що обіцяє переможцеві надприбутки. Досвід переконує, що через певний час відповідні технології будуть нав'язуватися всьому світові як безальтернативні, а для України це буде просто імператив.

За цих умов розвиток власних інтелектуальних методів і засобів набуває вимірів національної безпеки. Безперечно, що серед пріоритетів тут має бути нормативно-правова база. З огляду на обсяг та динаміку змін нормативно-правової бази України досягнення цієї мети практично нездійсненне без застосування національного цифрового інструментарію. Зауважимо, що необхідні сучасні IT-технології розробляють та впроваджуються в Україні. Це віртуальні лексикографічні лабораторії, Український лінгвістичний корпус, КІТ «ПОЛІЕДР»⁸, «Система аналізу текстів (САТ)» та ін. Вони були створені в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України в рамках Національної словникової бази України й зараз успішно функціонують для розв'язання широкого спектру прикладних завдань, у тому числі в інтересах національної безпеки й оборони. На цій основі вбачається уже безальтернативним розроблення й впровадження у Верховній Раді України двох взаємопов'язаних інтелектуальних віртуалізованих лінгвотехнологічних систем: Державного тезаурусу та Державного лінгвістичного корпусу нормативно-правових актів України, прототипи яких було успішно застосовано при проведенні цієї й цілого ряду інших логіко-лінгвістичних експертиз. Насамкінець зауважимо, що основні наукові поняття, положення й факти, що стосуються сучасної лінгвістичної технології та її застосувань, презентовано на Всеукраїнському форумі «Україна 30. Освіта і наука»⁹, а також у наукових працях фахівців Українського мовно-інформаційного фонду НАН України¹⁰ та презентовано на Українському лінгвістичному порталі за адресою <https://www.ulif.org.ua/publication>.

⁸ О. Е. Stryzhak, V. Yu. Velychko, V. V. Prykhnodniuk, M. V. Nadutenko, V. V. Gorborkov, O. V. Franchuk, S. O. Dovgiy, O. V. Lisovyi, Palagin O. V., Sergeyko I. V., Shirokov V. A., Romanenkov Yu. O., Shostak I. V., Potapov H. M., Filisteev D. A., Chepkov I. B., Gupalo A. Y., Globa L. S., Gladun O. V., Popova M. A., Shevchenko L. L., Malakhov K. S. Computer program «Cognitive IT platform POLYHEDRON (CIT POLYHEDRON)». Certificate of copyright registration No. 96078 (2020).

⁹ ULIF NASU. (22.03.2023). Всеукраїнський форум «Україна 30. Освіта і наука» [Press release]. <https://www.ulif.org.ua/vsieukrayins-kii-forum-ukrayina-30-osvita-i-nauka>

¹⁰ Широков, В. А., Шевченко Л.Л., Шевченко І.В., Надутенко, М. В., та ін. (2018). Лінгвістично-інформаційні студії (Т. 1-5). Український мовно-інформаційний фонд НАН України. <https://www.ulif.org.ua/bookline/linghivistichno-informatsiini-studiyi-naukova-paradigma-ta-osnovni-movno-informatsiini-stru>

¹¹ Nadutenko, M., Prykhnodniuk, V., Shyrovkov, V., Stryzhak, O. (2022). Ontology-Driven Lexicographic Systems. In: Arai, K. (eds) Advances in Information and Communication. FICC 2022. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 438. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-98012-2_16